

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛
شبکه های توجه گرافی
(Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین آموزش استفاده از
وب آو ساینس

کارگاه آنلاین مقاله روزمره انگلیسی

زبان و فرایند توسعه

حمید خانیان

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی

آموزشکده فنی و حرفه ای سما، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ایلام، ایران

h.khanian@yahoo.com

چکیده:

فرهنگ اساس توسعه در هر جامعه ای است و توسعه ای پایدار است که مبتنی بر فرهنگ باشد، فرهنگ شامل مقوله های زیادی می شود که اصلی ترین آن زبان است، زبان هم نقش های و کارکردهای مختلفی در جامعه برعهده دارد که مهم ترین آن ها تکیه گاه اندیشه و اصلی ترین آن برقراری ارتباط بین افراد جامعه است و به عنوان پدیده ای اجتماعی با سایر پدیده های اجتماع ارتباط دوسویه و تعاملی تناثنگی دارد که لازم است در فرایند توسعه به ویژه توسعه فرهنگی مورد توجه قرار گیرد. در این تحقیق نیز هدف این است که نقش زبان و اهمیت و ضرورت توجه به آن در فرایند توسعه به خصوص توسعه پایدار تبیین و توصیف شود. که به همین منظور ضمن بررسی متون مرتبط با موضوع تحقیق و استفاده از تجارب زبانی ضمن توصیف و تبیین نقش زبان در فرایند توسعه، راه کارهایی نیز ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: توسعه فرهنگی، زبان و توسعه، نقش زبان، جایگاه زبان.

۱. مقدمه:

زبان در تمام حوزه‌های زندگی تأثیر گذار است و همچنین تأثیر پذیر، بر این اساس توسعه هم به عنوان یکی از حوزه‌های زندگی از این مقوله خارج نیست؛ یعنی، زبان بر توسعه تأثیر گذار است و از آن هم تأثیر پذیر؛ زیرا، توسعه مفهومی است که تصور آن خارج از حوزه زندگی نیست. در حوزه زندگی نیز فرهنگ عنصر اساسی است و زبان نیز عنصر اساسی فرهنگ است، پس بحث از توسعه مستلزم توجه به فرهنگ و زبان است و با غفلت از آن‌ها بحث ناقص و از اساس سست است.

«زبان تحت تأثیر مجموعه فرهنگ شکل می‌گیرد، ولی با پویایی‌های فوق‌العاده خود، فرهنگ را تحت تأثیر قرار می‌دهد تا حدی که می‌توان از سلطه زبان یا زبان‌سالاری سخن به میان آورد؛ یعنی سلطه‌ای که به واسطه قدرت بیشتر در استفاده و کاربرد زبان، برای برخی از افراد یا گروه‌های اجتماعی ایجاد می‌شود و از طریق آن می‌توانند سایر احاد جامعه را تحت نفوذ قرار دهند» (پورعزت، ۱۳۸۷)

در میان تمام ویژگی‌های انسان، توانایی تکلم، از بارزترین ویژگی‌هاست. فلاسفه، از زمان یونان باستان به این سو، به اتفاق، زبان را مهم‌ترین وجه تمایز انسان از حیوان دانسته‌اند؛ به ندرت، جنبه‌ای از زندگی را می‌توان یافت که زبان در آن نقشی ایفا نکند. (نیومایر، ۱۳۷۸) در واقع، اختراع زبان، اولین انقلاب بزرگ ارتباطی محسوب می‌شود. (دفلور و دنیس، ۱۳۸۵)

۲. بیان مسئله :

توسعه به معنی واقعی آن فرایندی است فراگیر که در این فرایند شایسته است تمام ابعاد جامعه مورد توجه و عنایت قرار گیرد و میزان اثر گذاری و نقش آن‌ها نیز دیده شود، زیرا تأثیر همه ابعاد در این فرایند یکسان نیست، پس باید آن بعدی که نسبت به سایر ابعاد موثرتر است و از اهمیت اساسی برخوردار است مبنای توسعه قرار گیرد و به سایر ابعاد متناسب با میزان تأثیر آن‌ها پرداخته شود.

بر پایه اینکه فرهنگ اساس توسعه است و توسعه فرهنگی از اولویت برخوردار است و در بین عناصر فرهنگی نقش اساسی را زبان برعهده دارد در این تحقیق سعی شده که با بررسی متون و شواهد و تجارب زبانی به توصیف و تبیین مقوله زبان در فرایند توسعه به ویژه زبان مناسب توسعه فرهنگی پرداخته شود.

۳. پیشینه تحقیق :

این تحقیق در نوع خود موضوعی نو و ابتکاری است؛ زیرا، در مرور پیشینه آن، موردی یافت نشد که با این نگاه به موضوع پرداخته باشد، هرچند که به موضوع توسعه و توسعه فرهنگی از زوایای دیگر پرداخته شده است و در این بین دو مقاله ارتباط بیشتری با موضوع مورد بحث ما داشتند، یکی مقاله ای است از دکتر کوبک فائز و همکارانش با عنوان «مفهوم شناسی تطبیقی

عدالت زبانی (کارکرد زبان در توسعه عدالت)؛ و دیگری نیز مقاله ای است با عنوان «عدالت زبانی و نقش آن در بالندگی منابع انسانی» از کوبک فائز و حسین خنیفر؛ اما، زاویه ای که در این مقاله از آن به زبان نگریسته شده متفاوت، بکر و ویژه است.

۴. اهمیت و ضرورت تحقیق

وقتی که فرهنگ اساس توسعه باشد و از بین عناصر فرهنگی نیز زبان اصلی ترین نقش را داشته باشد، اهمیت این نوع تحقیق واضح است و نیاز به شرح و بسط بیشتر ندارد، از طرف دیگر در بررسی مباحث توسعه و توسعه فرهنگی به غالب جنبه ها پرداخته شده؛ اما، مقوله زبان مغفول مانده است و توجه خاص و زیادی به آن نشده است، در حالی که می دانیم زبان تکیه گاه اندیشه است و تا اندیشه و فکر توسعه تکیه گاه محکم و درستی نداشته باشد به آن اعتمادی نیست و مقطعی و گذرا است و نهادینه نمی شود، پس برای نهادینه شده فرهنگ توسعه باید از مقوله زبان غافل نباشیم و این ضرورتی است که لازم است مورد توجه قرار گیرد. همچنین بیان کردیم که نقش اساسی زبان ایجاد ارتباط است که ارتباط نیز از عناصر اساسی توسعه به خصوص در دنیای کنونی است و این جنبه در دنیای کنونی به حدی ضروری و مهم است که پرفسور لیویت استاد دانشگاه هاروارد گفته است: «تمام فروش در قرن بیست و یکم، فروش رابطه است». (خانیان، ۱۳۹۳)

۲. بحث:

۱.۲. نقش زبان

زبان نقش ها و کارکرد های مختلفی در جامعه برعهده دارد که علاوه بر این که اصلی ترین کارکرد آن برقراری ارتباط است، مهم ترین آن نیز تکیه گاه اندیشه می باشد، یعنی به ما کمک می کند که فکر کنیم، همچنین کارکردهای دیگر از قبیل اعلام هویت، بیان احساسات درونی (کاربرد عاطفی)، معاشرت با دیگران و جدید ترین آن اینترنت است؛ یعنی، «پیوند فرا متن»؛ اما، نکته ایی که تا حدودی در این مورد خیلی غیر معمول به نظر می رسد، این است که ما زبان را به کار می بریم تا نوع نگاهمان به دنیا را تغییر دهیم؛ یعنی از زبان برای تغییر جهان هم می توان استفاده کرد. (کریستال، ۱۳۹۲)

ساپیر معتقد بود که ساختار زبان هر فرد مستقیماً شیوه جهان بینی آن فرد را شکل می دهد و ساختارهای مختلف، ادراک حسی متفاوتی از واقعیت را به شعور تحمیل می نماید. اعتقاد بر این که ساختار زبانی یکی از عوامل تعیین کننده جهان بینی است به فرضیه ساپیر- وُرف مشهور شده است. (نیومایر، ۱۳۷۸)

اگر به نقش های زبان دقت شود متوجه خواهیم شد که این نقش ها در روند توسعه چه خواهیم و چه نخواهیم نه تنها تاثیر گذارند، بلکه ارکان توسعه هستند و توسعه بدون آن ها مقدور نیست. به صراحت باید گفت اولین چیزی که برای توسعه لازم است فکر و اندیشه توسعه است و دیگر برقراری ارتباط است و همچنین معاشرت با دیگران و زندگی مسالمت آمیز بر پایه محبت و دوستی بین همه ملل که تمام این ها نقش های زبان هستند. آیا توسعه بدون این نقش ها معنی دارد؟

از بُعد دیگر زبان پدیده ای اجتماعی است که با ساخت و نظام ارزش های اجتماعی ارتباط تنگاتنگی دارد؛ که این ارتباط تعاملی و دو سویه است؛ یعنی هم ساخت و بافت زبان بر ساخت و بافت اجتماعی تاثیر گذار است و هم ساخت و بافت اجتماعی و محیط بر زبان تاثیر می گذارد.

پیشینان علم و ادب ما نیز بر تاثیرزبان آگاه بوده و هر از گاهی نهیبی بر ما زده اند که از آن غافل نباشیم و به نقش های زبان که نادیده گرفتن آنها در روند توسعه پایدار توجیه پذیر نیست، توجه ویژه داشته اند، از جمله در مثنوی معنوی آمده است:

این زبان چون سنگ و هم آهن و ش است

سنگ و آهن را مزن بر هم، گزاف

ز آنکه تاریکی است و هرسو پنبه زار

ظالم آن قومی که چشمان دوختند

گر حجاب از جان ما برخاستی

گفت هرجانی مسیح آساستی (مولوی، ۱۳۸۱)

همچنین مولانا در خلال داستان طوطی و بازرگان، آنجا که بازرگان از سفر هندوستان بازمی گردد و پیغام طوطیان هند را به طوطی خود می رساند و منجر به مرگ ظاهری او می شود، همچون کارآگاهی خبره و چیره دست نگاه خود را به سمت زبان می چرخاند و آنچنان که گویی عامل این مرگ مشکوک را یافته است، زبان را این گونه مورد عتاب و خطاب قرار می دهد:

ای زبان هم گنج بی پایان تویی

هم صفیر و ناله مرغان تویی

ای زبان هم آتشی هم خرمنی

در نهان جان از تو افغان می کند

گرچه هرچه گویش آن می کند! (مولوی، ۱۳۸۱)

۲.۲. جایگاه زبان

شاید بعضی، امروزه به اشتباه و یا بر اساس بعضی دیدگاه ها و ملاحظات، اقتصاد و عوامل مادی را اساس توسعه بدانند، در حالی که اگر به درستی اندیشیده شود می توان گفت که فرهنگ اساس توسعه در هر جامعه ای است، و خیلی از مشکلات کنونی جوامع ناشی از همین دیدگاه ها مادی و توجه اساسی به توسعه اقتصادی است، عمده ترین مشکلی که این دیدگاه از لحاظ فرهنگی در جامعه به بار می آورد نگاه اداره گری و زبان آمرانه و فردیت گرایی است، از این دیدگاه، افراد نیاز به اداره کردن دارند و باید اداره شوند، در حالی که افراد جامعه نیاز به مشاوره و راهنمایی و توانمند سازی دارند. وقتی دیدگاه اداره گرایانه بر جامعه غالب شود، آنگاه نوعی از گفتار بوجود می آید که خاص، محدود و سلبی است به جای زبان عام، فراگیر و ایجابی که نقطه مقابل توسعه فرهنگی پایدار است.

فرهنگ شامل مقولات زیادی می شود که یکی از آنها و اساسی ترین آن، زبان است. زبان از جنبه عینی همان گفتار است که به عبارتی نمود آوایی زبان محسوب می شود، پس اگر گفته شود زبان اساس فرهنگ است اغراق نیست، به عبارت دیگر در بحث از موضوع فرهنگ و توسعه، گفتار (سخن) از اهمیت ویژه برخوردار است و در جلسات علمی و رسمی و همچنین سخنان اهل علم و ادب و سیاست اهمیت و ضرورت آن بر کسی پوشیده نیست، چه بسا سخنی نه تنها توسعه را با مشکل مواجه سازد، بلکه مخرب

هم باشد؛ به قول مولوی: «عالمی را یک سخن ویران کند/ روبه‌پان مرده را شیران کند» (مولوی، ۱۳۸۱) البته عکس آن هم صادق است به این معنی که سخنی نه تنها منجر به توسعه شود بلکه به آن شتاب هم ببخشد.

۳.۲. راه‌کارها

در این خصوص نکات زیر در خور تأمل هستند:

۱.۳.۲. ترویج و توسعه زبان فراگیر

زبان فراگیر عامل توسعه و تسهیل‌کننده روند توسعه است و افراد را در روند توسعه برابر و نیازمند راهنمایی و توانمندسازی می‌داند نه اداره شونده. در این زبان از واژگان و عباراتی استفاده می‌شود که استثنا، خاص و محدود نیستند.

زبان فراگیر با افزایش حیطه شمول در تعاملات اجتماعی و دوری از تبعیض، انحصار و استثنا می‌تواند در توسعه نقش اساسی ایفا کند براساس اتفاق نظر متخصصان، تا زمانی که زبان، تبیین‌گر رفتارها و مهمترین ابزار ارتباط است، در عرصه اجتماعی نیز تأثیرگذار خواهد بود و همچنین به زعم یکی از دانشمندان این حوزه از طریق زبان می‌توان اصلاحات شگرفی در روندهای اجتماعی پدید آورد. (Hawkins, 2001)

جدول ۱- تفاوت زبان خاص و عام

زبان محدود و خاص	زبان فراگیر و عام
<ul style="list-style-type: none"> ➤ افراد و خانواده‌ها علت مشکلات هستند. ➤ روابط سلسله‌مراتبی است. ➤ افراد نیازمند اصلاح و مدیریت هستند. ➤ خطر خانواده‌ها را تهدید می‌کند. ➤ موسسات و آژانس‌ها مبنای ارائه خدمات هستند. ➤ این مشکل مربوط به دیگری است. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ جامعه مبنای ارائه خدمات است نابرابریهای ساختاری و نهادی می‌توانند علت مشکلات باشند. ➤ روابط تساوی‌گرایانه و مساوت‌طلبانه است. ➤ افراد نیازمند رهنمود و توانمندسازی هستند ➤ خطر جامعه را تهدید می‌کند. ➤ این مشکل مربوط به ما ست.

(Vojak, 2009)

۲.۳.۲. ترویج و توسعه زبان عادلانه (تساوی‌گرایانه)

رواج واژگان تملق‌آمیز یا تحقیرکننده در زبان عامه و نخبگان، آثار بسیار ویرانگری بر روند توسعه عدالت اجتماعی بر جای می‌گذارد. زبان ساخت ذهنی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین رواج ادبیات غیر عادلانه ذهن را برای پذیرش رفتارهای ظالمانه آماده می‌کند و آنچه بر ذهن چیره می‌شود در عمل خود را نشان می‌دهد؛ زیرا آدمی در پشت زبان خویش پنهان است و گفتار و نوشتار افراد ترجمان ذهن آنهاست و افراد با سخن گفتن شناخته می‌شوند. (فائز و همکاران، ۱۳۹۱) به فرموده علی (ع) در نهج البلاغه: «المرءُ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ» یعنی، آدمی در زیر زبان خود پنهان است. (فیض الاسلام، حکمت ۱۴۰)

و به قول مولوی:

آدمی مخفی است در زیر زبان
چونک بادی پرده را درهم کشید
این زبان پرده است بر درگاه جان
سرّ صحن خانه شد بر ما پدید
کاندرا آن خانه گهر یا گندم است
گنج زر یا جمله مار و کژدم است
یا در او گنج است و ماری بر کران
زانک نبود گنج زر بی پاسبان (مولوی، مثنوی)

رواج واژگانی چون، اشراف زاده، آقا زاده، نجیب زاده، خان، پرنس، سلطان، اعلی حضرت، عالی جناب، ارباب و نظایر آنها در زبان، فرهنگ جامعه را مستعد رواج تبعیض، پذیرش تحقیر و ظلم و همزیستی با آن می کند؛ در حالی که مبرا بودن زبان از این گونه واژگان و اصرار مردم بر اجتناب از آن ها بر ظرفیت توسعه عدالت زبانی و به تبع آن ابزار رفتارهای عادلانه و توسعه عدالت اجتماعی می افزاید (Pourezzat, ۲۰۰۹)

۳.۲.۳. ترجیح گفتار خاکستری (فازی)

در یک تقسیم بندی که براساس ملاحظات زبانشناسی کاربردی و منظور شناسی صورت می گیرد می توان جمله های زبان فارسی را به طور کلی در دو گروه قرار داد؛ یکی خبری و دیگری انشایی. انشایی شامل جمله های پرسشی، عاطفی و امری می شود و خبری هم به تنهایی یک گروه را تشکیل می دهد. بر این اساس اگر قصد دارید که بیانتان سیاه و سفید نباشد و خاکستری باشد از جمله های انشایی استفاده کنید یا اساس گفتار تان بر جمله های انشایی باشد در این صورت نه تنها گفتار شما از حوزه درست و غلط خارج می گردد، بلکه چند ارزشی هم می شود. و به تبع آن اندیشه نیز از حالت جزمیت گرایی دور می شود. پس گفتار خاکستری گفتاری است که امکان درست و غلط ندارد و چند ارزشی است، سیاه یا سفید نیست، در عین حال از صراحت و شفافیت لازم هم برخوردار است. (خانیان، ۱۳۹۳) این نوع گفتار را توسعه می توان گفتار فازی نامید.

جدول ۲- تفاوت گفتار خاکستری و سیاه و سفید

الف- گفتار خاکستری	ب - گفتار سیاه و سفید
➤ گمان می کنم ...	➤ شک ندارم...
➤ احساس می کنم ...	➤ می دانم ...
➤ ممکن است ...	➤ می توانم...
➤ احتمال دارد ...	➤ به طور قطعی...
➤ گفته شده ...	➤ ... گفته است...
➤ گفته اند ...	➤ در کتاب ... آمده است...
➤ آورده اند ...	➤ درست است ...
➤ بهتر است ...	➤ غلط است...
➤ گفته می شود ...	➤ می گویند...
➤ جایی شنیده ام ...	➤ در ... شنیده ام ...
➤ جایی خوانده ام ...	➤ در ... خوانده ام...
➤ یکی گفت ...	➤ او گفت ...

اگر می‌خواهید بدانید گفتارتان دو ارزشی است یعنی اساس گفتارتان بر این است که آن چه می‌گویید دو حالت بیشتر ندارد یا آن گفته، درست است یا غلط. یعنی غیر از این نیست و انعطاف ناپذیر، جزمی و قطعی است و یا این که اساس گفتارتان بر چند ارزشی بودن است، یعنی قابلیت رد یا تایید ندارد. یکی از بحث‌هایتان (تبادلات کلامیتان) را بررسی کنید و تعداد عبارت‌های دو دسته «الف و ب» را در آن حساب کنید، غلبه با هر کدام بود شما جزو آن گروه هستید و اگر مایل باشید می‌توانید در گفتارتان و به تبع آن رفتارتان تجدید نظر کنید.

عبارت‌های دسته ی «الف» اغلب در گفتار انعطاف پذیر کاربرد دارد و عبارت‌های دسته «ب» بیشتر در گفتار انعطاف ناپذیر. پس به هر میزان که از آن عبارت‌ها استفاده می‌کنید به همان میزان انعطاف پذیر می‌باشید و یا برعکس. ((خانیان، ۱۳۹۳))

۳. نتیجه‌گیری:

فرهنگ اساس توسعه پایدار است و توسعه فرهنگی از اولویت برخوردار است در بین مقولات فرهنگی نقش اساسی را زبان برعهده دارد که هم تکیه‌گاه اندیشه است و هم اساسی‌ترین و مهم‌ترین وسیله ارتباطی.

در روند توسعه باید زبان هم مورد توجه قرارگیرد که در این بین رعایت چند نکته اساسی به اثبات رسیده است: یکی ترویج و توسعه زبان فراگیر؛ زیرا زبان فراگیر عامل توسعه و تسهیل‌کننده روند آن است و افراد را برابر خطاب می‌کند و آن‌ها را نیازمند راهنمایی و توانمندسازی می‌داند، نه اداره شونده. این زبان واژگان و عبارات خاص خودش را دارد که استثنا و خاص و محدود نیستند.

نکته دیگر ترویج و توسعه زبان عادلانه (تساوی گرایانه)؛ رواج واژگان تملق‌آمیز یا تحقیرکننده در زبان عامه و نخبگان، آثار بسیار ویرانگری بر روند توسعه فرهنگی پایدار و عادلانه بر جای می‌گذارد. زبان ساخت ذهنی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بنا براین رواج ادبیات غیر عادلانه ذهن را برای پذیرش رفتارهای ظالمانه آماده می‌کند و آنچه بر ذهن چیره می‌شود در عمل خود را نشان می‌دهد.

نکته آخر توصیه به گفتار فازی و رواج و توسعه آن در جامعه به جای گفتار جزمی.

ISC ISI

منابع:

نهج البلاغه.

پورعزت، علی اصغر. (۱۳۸۷). **مبانی دانش اداره دولت و حکومت**. تهران: انتشارات سمت.

خانپان، حمید. (۱۳۹۲). **مدیریت زبان**. چاپ سوم. گرگان: انتشارات نوروزی.

دفلور، ملوین. دنیس، اورت. (۱۳۸۵). **شناخت ارتباطات جمعی**. ترجمه: سیروس مرادی. تهران: انتشارات دانشکده صدا و سیما.

فائز، کوبک. خنیفر، حسین. «عدالت زبانی و نقش آن در بالندگی منابع انسانی». پژوهش‌های مدیریت و منابع انسانی. سال پنجم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۹۲، صص ۱۵۱-۱۷۰.

فائز، کوبک و همکاران. «مفهوم‌شناسی تطبیقی عدالت زبانی: کارکرد زبان در توسعه عدالت». **پژوهش‌های زبانی و ادبیات تطبیقی**. دوره ۳ شماره ۱ پیاپی ۹ بهار ۹۱. صص ۱۱۳-۱۲۶.

کریستال، دیوید. (۱۳۹۲). **نخستین درسنامه زبانشناسی**. ترجمه راحله گندمکار. تهران: علمی.

مولوی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۸۱). **مثنوی معنوی**. به سعی و اهتمام رینولدالین نیکلیسون. تهران: امیرکبیر.

نیومایر، فردریک. (۱۳۷۸). **جنبه‌های سیاسی زبان‌شناختی**. ترجمه: اسماعیل فقیه. تهران: نشر نی.

منابع لاتین:

Pourezzati, A.A.(2009). "The Importance Of Linguistic Justice For Contiues revision Of Good Governance". Ebsco.

Hawkins, L.J. Fook & M. Pyan. (2001). "Social Workers' Use Of The Lanhuege Of Socid". British journal Of Social work. Vol. 31 no. 1. Pp. 1- 13.

Vojak, C.(2009). "choosing language: social service framing and social Justice". British journal Of Social work. Vol.39. pp. 939- 949.

SID

سرویس های
ویژه

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

عضویت در
خبرنامه

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛
شبکه های توجه گرافی
(Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین آموزش استفاده از
وب آوساینس

کارگاه آنلاین مقاله روزمره انگلیسی